

Dr. András Németh

Življenjska reforma, pedagoška reformna prizadevanja in reformska pedagogika na Madžarskem do leta 1945

Povzetek: Na prehodu iz 19. v 20. stoletje so se tudi na Madžarskem pojavila pedagoškoreformna prizadevanja za vzpostavitev nove šolske kulture. V tem dogajanju so vedno pomembnejšo vlogo prevzemali osnovnošolski učitelji in učitelji na učiteljskih. Po eni strani jih je k temu spodbujalo optimistično ozračje modernega družbenega in tehničnega razvoja in s tem povezana splošna vera v napredek. Po drugi strani pa je bil to čas ostre kritike stare šole, ki je svojo reformno retoriko črpala iz krize moderne, to pa je vodilo v oblikovanje novih, pogosto ekstremnih prizadevanj za reformo življenja. Te (velikokrat utopične) iniciative so se sprva uresničevale v krogu osebnih poznanstev, prijateljskih vezi, neformalnih skupin in komun, pozneje pa so dobivale vse bolj institucionalizirano podobo, ki je v prizadevanju za reformo življenja zajela širše socialne skupine in društva ter združevala različna duhovna in umetniška gibanja radikalnih madžarskih intelektualcev. V prispevku analiziramo in sistemiziramo najpomembnejše razvojne tendence povezovanja prizadevanj za reformo življenja ter najpomembnejša šolskoreformna prizadevanja v začetku 20. stoletja ter opisujemo razvoj reformske pedagogike do druge svetovne vojne. V zvezi s tem prikazujemo tudi vlogo eksperimentalne in reformske pedagogike v procesu etabliranja univerzitetne pedagogike kot akademske znanstvene discipline na Madžarskem v tem času.

Ključne besede: življenjska reforma, reformska pedagogika, eksperimentalna pedagogika, raziskovanje otroka, univerzitetna pedagogika, izobraževanje učiteljev.

UDK: 37.013

Izvirni znanstveni prispevek

Dr. András Németh, Katedra za zgodovino pedagogike na Inštitutu za edukacijske znanosti, Fakulteta za pedagogiko in psihologijo, Univerza Eötvö-Loránd, Budimpešta; e-naslov: nemeth.andras@ppk.elte.hu

Procesa urbanizacije in industrializacije, ki sta se intenzivneje razvijala od sedemdesetih in osemdesetih let 19. stoletja, nista vplivala samo na naravno okolje, temveč sta močno posegla tudi v do takrat običajne družbene in geografske odnose med ljudmi. Nastanek modernih držav je spremenil tradicionalne družbe, zasebno življenje vsakega posameznika ter družbenih skupin in nasploh način življenja. Velike spremembe so se zgodile v delovnih razmerjih in stanovanjskih razmerah. S hitrostjo, ki do takrat ni bila znana, so se spremenili tradicionalni načini doživljanja partnerstva, preživljanja prostega časa, vse do načina prehranjevanja in oblačenja.

Za to obdobje je značilno tudi to, da so se družbena reformna gibanja pojavljala v večjem številu. Nastajala so kot »nasprotna utež« hitrim in globokim spremembam – iskalo se je zdravilo za izzive, ki jih je prinašal razvoj modernega sveta. Del reformnih gibanj se je usmeril v posameznika – spremembe so poskušala doseči s temeljnim preoblikovanjem njegove mentalitete in razumevanja sveta, torej z reformo človekovega življenja. Življenjska reforma v ožjem pomenu se nanaša na tovrstna reformna gibanja. Njihova skupna poteza je, da so si prizadevala eksistencialne spremembe (v interesu prihodnosti družbe) doseči s pomočjo »vrnitve k naravi« in »zdravega življenjskega sloga« ter z reformo individualnega načina življenja, ki zajema prehranjevanje, bivanje in skrb za zdravje. S pojmom »gibanje za življenjsko reformo« torej označujemo predvsem kompleksno prepletenost različnih reformnih gibanj (za zeleno mesto, agrarna reforma, protialkoholno gibanje, vegetarijanstvo, naravno zdravilstvo, gibanje za telesno kulturo ...), ki so kritično distanco do civilizacije strnila v geslu »beg iz mesta« ter s tem zarisala nov odnos človeka do sočloveka, do narave, dela in boga (Krabbe 2001, str. 25). Po Wolertu (2001, str. 20) je pomen teh gibanj mogoče strniti takole:

»Življenjska reforma je kratko malo koncentrat fenomena inovacij okrog leta 1900 in tu so se izoblikovale teme in problemi, ki vse do danes niso izgubili svoje aktualnosti.«¹

Pedagoška reformna prizadevanja iz tistega časa – tako imenovana reformska pedagogika – so (s skupnim civilizacijskokritičnim ozadjem in vizijo rešitve) tesno povezana z gibanji za življenjsko reformo. Reformska pedagogika je lahko bila učinkovita samo, če je ohranila impulz, ki je bil usmerjen na reformo celotnega življenja. Videli bomo, da najdemo številne elemente življenjske reforme tudi v reformskopedagoških konceptih. Življenjska reforma je torej na mnogovrstne načine pripravljala reformsko pedagogiko in jo potem tudi sooblikovala. Podobne povezave najdemo tudi danes – pomislimo samo na izbruh protiavtoritarnega gibanja alternativnih šol iz zgodnjih sedemdesetih let ter njegovo povezanosti z (zunajparlamentarnim in parlamentarnim) ekološkim gibanjem zelenih. (Skiera 2005)

1 Razvoj življenjske reforme na Madžarskem

Ti procesi so spremljali modernizacijo Evrope in čezoceanskih dežel – imajo splošnoveljavne značilnosti, vendar njihovo regionalno-nacionalno naravo determinirajo posebnosti razvoja industrije in družbe v posameznih nacionalnih okoljih (to velja tudi za Madžarsko). Za razvoj Madžarske je značilno (strukturno) sobivanje novega in starega, kmečkega in mestnega sveta, čeprav so bile življenjske razmere v takratni madžarski družbi izpostavljene močni modernizaciji in urbanizaciji. V ozadju je razmeroma počasen proces preobrazbe in razgradnje stanovske družbe na Madžarskem (prim Gergely 2003, str. 457–436).

Po zaslugi pozne uveljavitve družbenogospodarske modernizacije so drastične razlike med glavnim mestom in provinco nekaj, kar je značilnost madžarskega razvoja. To je povezano z vedno večjim pomenom Budimpešte. Mesto se je razvilo v skoraj edino izobrazbeno središče dežele; zato je bilo predvsem tukaj mogoče čutiti značilni vpliv mestne množične kulture, ki se je razvila zaradi procesov modernizacije in urbanizacije (to je bilo ozadje gibanj za reformo življenja). John Lukács je to stanje v svoji knjigi *Budimpešta 1900* opisal takole: »V Budimpešti so se leta 1900 povsem spremenile navade, način razmišljanja, oblike druženja in celo jezikovni slog prejšnjega stoletja; ta proces je potekal veliko hitreje kot na Dunaju. /.../ Leta 1900 je Budimpešta doživela razcvet. Gospodarski vzpon je dosegel vrhunec po naključju ravno v letu, ko je svoj razcvet doživelo tudi kulturno življenje. /.../ Nova generacija mož in žena je prevzela mesto svojih predhodnikov in predhodnic. Velik del barv, zvokov in besed (to ozrače, ta jezik je glasba Budimpešte) se je dokončno spremenilo.« (Lukács 1999, str. 35–36)

Nova generacija, ki se je uveljavila v zadnjih letih 19. stoletja, predstavniki različnih skupin intelektualne elite, večina pisateljev, skladateljev, svobodomislecev in znanstvenikov je svoje koncepte že oblikovala v okviru mestnega, svetovljanskega

¹ Vse citate v besedilu prevedel E. P.

življenjskega sloga. Prizadevali so si otresti se staromodnih navad. (Hanák 1993, str. 3) Eno od središč novih prizadevanj, ki so se na prelomu stoletij porodila v Budimpešti, so bili seminarji stilistike, ki jih je vodil profesor László Négyesy, priljubljeni lingvist na univerzi v Budimpešti. Redni obiskovalec teh seminarjev, pozneje znani pesnik in pisatelj Dezső Kosztolányi, je takole opisal posebno ozračje na teh seminarjih: »Prihajali so možje iz sveta v cilindrih, s sprehajalnimi palicami iz slonovine, lepoumniki v spremstvu 'drzno oblečenih' mladenk, tolstojevci, ki so nosili Jezusovo bradico in nazaj počesane lase, iz opank pa so jim gledali goli prsti, socialisti z rdečimi rutami okrog vratu, ki jim je marseljeza še predstavljala pesem revolucije, blagi vegetarijanci in teozofi, ki so ob večerih v Café Akadémia poslušali Jenő Schmitta, mračni in skrivnostni materialisti, ki so kadili angleško pipo ter ime Herberta Spencerja izgovarjali samo v skritih hodnikih, kot da bi bilo to geslo svetovnega prevrata.« (Kosztolányi 1977, str. 38–39) Kosztolányi je s temi besedami dobro zadel najpomembnejše tokove prizadevanja za reformo življenja na Madžarskem. S pomočjo tega citata bomo v nadaljevanju navedli tiste ključne tendence, ki dajejo prizadevanju za reformo življenja na Madžarskem posebno nacionalno naravo.

V prvo skupino Négyesyjevega seminarja se torej uvrščajo »socialisti z rdečimi rutami okoli vratu«. Njihova navzočnost ne pomeni hegemonije nekega novega miselnega sistema, temveč je bolj izraz nenehnega iskanja, dejavnosti različnih prominentnih mislecev, rivalstva smeri, prizadevanja za novo družbo in duhovnega razhajanja časnikov. (Hanák 1993, str. 52–56) V tistem času so nastala pomembna socialna gibanja in institucije: leta 1890 je bila ustanovljena socialnodemokratska stranka, osem let pozneje je nastalo prvo krščansko socialistično združenje, Krščansko delavsko društvo. Iz kroga »mračnih in skrivnostnih materialistov« so na prelomu stoletij izšli utemeljitelji socialnereformnih gibanj na Madžarskem. To so tisti, ki so leta 1901 ustanovili »prvo madžarsko sociološko delavnico«, madžarsko Sociološko društvo, iz njega je pozneje zrasla najpomembnejša institucija tistega obdobja: *Svobodna šola za družbene znanosti* (Társadalomtudományok Szabadiskolája). Ta skupina je bila odgovorna za ustanovitev revije *Dvajseto stoletje* (Huszadik Század), ki je združevala različne progresivne skupine mestnih reformno usmerjenih intelektualcev. Kot je zapisal urednik Oszkár Jászi, so med pisci *Dvajsetega stoletja* »našle svoj prostor vse progresivne svetovnonazorske tendence, od liberalizma do anarhije« (Jászi 1910, str. 2). Podobno kot nekoliko pozneje ustanovljena revija *Zahod* (Nyugat), ki je želel popularizirati evropska literarna prizadevanja, je imela tudi sociološko usmerjena revija *Dvajseto stoletje* pomembno vlogo v duhovnem, družbenem in političnem življenju Madžarske. Obe reviji sta (jasneje kot vsi politični programi) oblikovali odpor do starega in zahtevo po novi politični in gospodarski strukturi, kulturi, morali, življenjskem slogu ter umetnosti.

Med obiskovalci omenjenega seminarja so bili (kot opisuje Kosztolányi) tudi tisti, »ki so ob večerih v Café Akadémia poslušali Jenő Schmitta«. V zadnjem desetletju 19. stoletja se je pojavil pomemben prerok iz kroga intelektualcev, ki so sledili tolstojevskemu anarhističnemu gibanju: Jenő Henrik Schmitt (1851–1916). Schmittov neognosticism, ki je imel pripadnike v najrazličnejših družbenih krogih (od predstavnikov madžarske znanstvene in umetniške

revolucije vse do agrarnosocialističnih gibanj v vaseh), je poskušal povezati religiozna reformna gibanja tistega časa s svetom sekt na podeželju. Skladno s Tolstojevo zamisljivo je šlo tukaj za odpor do vsake oblike nasilja in v tem okviru je bila pod vprašaj postavljena tudi upravičenost obstoja države kot temeljne organizacije družbenega nasilja. Leta 1894 je v Jeni ustanovil časnik *Religija duha* (Die religion des Geistes), v katerem je izšlo več Tolstojevih spisov. Za odnos med ruskim mislecem in Schmittom je značilno medsebojno spoštovanje. Drug drugega sta spoštovala kot enakovredna, drug na drugega pa sta tudi vplivala. (Szabó 1977, str. 32)

Schmitt je močno vplival na duhovni razvoj Ervina Szabója (druge markantne osebe tistega obdobja), ki se je v enem svojih zgodnejših pisem označil za »anarhista po srcu« (Szabó 1977, str. 97–98). Verjetno so bile prav Schmittove ideje krive za to, da je Szabó pozneje prepoznal prihodnost delavskega gibanja v anarhosindikalizmu, ki je bil nasproten socialdemokratskemu gibanju. Poleg obsežnega teoretskega in praktičnega dela v levo usmerjenih gibanjih tistega časa je bilo izjemno pomembno tudi njegovo sodelovanje pri ustanavljanju moderne mreže javnih knjižnic v Budimpešti.

V krogih mestne inteligence in predstavnikov različnih levih političnih gibanj je bil zelo priljubljen še en zanimiv lik madžarskih anarhistov in Szabójev prijatelj: grof tovariš Batthyányi. Ervin Batthyányi, član skupine Možje sveta, je izhajal iz prastare plemiške družine in je po srednji šoli študiral v Londonu in Cambridgeu. Vedno bolj se je oddaljeval od lastnega sveta privilegijev in je imel že pri devetnajstih letih komunistične poglede – oblikoval jih je na podlagi tega, kar je bral: del Edwarda Carpenterja, Williama Morrisa, Leva Tolstoja in Piotra Kropotkina. Tolstojeve poglede je upošteval, ko je pozneje sam ustanavljal šole. Leta 1930 je v reviji *Dvajseto stoletje* objavil analitični članek o Carpenterjevih idejah. O Morrisovem delu je v svojem pismu zapisal: »Knjiga News from Nowhere je ena od knjig, ki je bistveno prispevala k mojemu sedanjemu pogledu na svet.« (Szabó 1977)

Leta 1905 je na svojem posestvu v Bögöti v županiji Vas ustanovil reformno šolo po ruskih in angleških vzorih. Cilj te šole je bil zbuditi zanimanje za napredne družbene ideje. Poleg tega je načrtoval ustanovitev klubov, ljudskih knjižnic in šol, kjer bi se lahko oblikovala »žarišča razrednega boja in revolucije«. V njegovih šolah, ki so bile nenehno izpostavljene napadom, ni bila brezplačna samo izobrazba, temveč tudi šolska oblačila in šolske knjige. V ospredju je bilo vzgojno prizadevanje za oblikovanje samostojnega mišljenja, praktičnega znanja in razvoj občutka za moralo. Ob teoretičnem izobraževanju je bila velika pozornost namenjena tudi praktičnim vsebinam.

Popularnost Schmittovih gnostičnih naukovo zelo dobro izraža izredno barvitost duhovnega horizonta madžarskih reformistov življenja na prehodu stoletij. Poleg racionalistično-pozitivističnega gibanja angleškega pozitivizma (Spencer), moderne sociologije in marksističnega nauka so svoj prostor v duhovni ponudbi tistega časa dobila tudi druga gibanja, kot npr. anarhizem, Schopenhauerjev kult, Nietzsche, pozneje Bergson, pa tudi različna modna kvazireligiozna gibanja, kot spiritizem, črna magija, teozofija in antropozofija.

Madžarsko teozofsko društvo, ki je bilo ustanovljeno leta 1905, kaže, kako razširjena je bila teozofija – že leta 1909 je svetovni kongres potekal v Budimpešti. S finančno pomočjo Cooper-Oakleya je leta 1912 začel izhajati časnik *Teozofija*. Madžarsko gibanje je najmočnejše zaznamovala Annie Besant, toda znane so bile tudi najnovejše tendence v tujini, kot antropozofija Rudolfa Steinerja pa tudi gibanje Krišnamurtija v Indiji. Pri širjenju antropozofije, ki je bila pomembna s pedagoškega vidika, je imela pomembno vlogo gospa Emil Nagy, rojena Márta Göllner – njen mož je postal leta 1923 minister za pravosodje v Bethlenovi vladi. S Steinerjevimi nauki se je seznanila leta 1921 v Dresdnu, tri leta pozneje pa sta se tudi osebno srečala. Leta 1924 se je vključila v Društvo za antropozofijo – prizadevala si je razširiti ideje »duhovne znanosti«. Ustanovila je prvo valdorfsko šolo na Madžarskem, ki je med letoma 1926 in 1933 delovala v njeni hiši. (Vámosi Nagy 1992, str. 2)

Schmittov gnosticizem pa tudi pogledi teozofije in antropozofije so zelo močno vplivali na duhovno podobo Monte Verità, umetniške kolonije v Gödöllöju na Madžarskem. Njeni pripadniki so po Kosztolánysovi »terminologiji« sodili med »tolstojevce, ki nosijo Jezusovo bradico in nazaj počesane lase, iz njihov opank pa gledajo goli prsti /.../, so krotki jedci zelenjave in teozofi«. Umetniki so se leta 1901 preselili v komuno v majhnem mestu v bližini Budimpešte. Takšna naselja umetnikov in komune, ki so gojili občutke življenjske reforme, so nastajali po vsej Evropi po zgledu angleških preraphaelitov.

Vodilne osebnosti te skupine so bili Sándor Nagy (1869–1950), Aladár Körösfői-Kriesch (1863–1920) in Endre Toroczkaí Wigand (1870–1945) – njim so se pridružili tudi drugi umetniki. Združevalo jih je naravno, zdravo življenje reformnega življenjskega načina v povezavi z idejo družbene enakopravnosti. članov kolonije ni povezoval njihov slog, temveč razumevanje umetnosti in življenja. Iskali so transcendenco, v ospredje so postavljali subjektiviteto, uresničiti so hoteli mistične življenjske občutke in verjeli so, da morajo v odnosu do družbe prevzeti določene naloge. Poleg Schmittovih idej so močno vplivale tudi druge osebnosti s svojimi idejami: John Ruskin, William Morris, ki je formuliral koncept demokratične umetnosti, pa tudi Lev Tolstoj, Julius Hart (v njegovi berlinski komuni je nekaj časa živel tudi Jenő Schmitt), ter teozofski in budistični nauki. Tolstoj je vplival na različne načine: Körösfői-Kriesch je (pred ustanovitvijo umetniške kolonije) med letoma 1885 in 1889 preživel poletja v hiši družine Boér v Diódu, kjer je delovalo tolstojansko društvo. Sándor Nagy je (iz spoštovanja do starega pisatelja) Tolstoja obiskal v Jasni Poljani. (Bozóki, Sükösd 1994, str. 90) Umetniki v Gödöllöju si niso prizadevali samo za izenačitev različnih umetniških izrazov, temveč tudi umetnosti in življenja, ustvaritev »umetnosti življenja«. Ta simbolika se je izražala predvsem v razumevanju troedinosti umetnika–preroka–učitelja (Gellért/Keserű 1992, str. 25).

Neka druga nenavadna reformna skupina »lepoumnikov« iz drugega desetletja 19. stoletja se je imenovala Nedeljski krog (Vasárnapi Kör). Skupina je v imenu nove religioznosti zavestno zavzela odklonilen odnos do pozitivistične sociološke in materialistične drže revije *Dvajseto stoletje*. Skupina je sprva delovala kot prijateljski krog, njeni duhovni predhodniki pa so bili po eni strani

pripadniki društva Thalia, po drugi strani pa revije *Duh* (A Szellem), ki sta jo leta 1911 začela izdajati Lajos Fülep in György Lukács. Prepoznaven je vpliv nemške filozofske revije *Logos*, ki sta jo urejala Rickert in Windelband in v kateri je objavljala tudi Lukács, ki je v tistem času živel v Nemčiji. Med ustanovitelji in člani uredništva so bili Béla Balázs, György Lukács, Emma Ritoók, Frigyes Antal in Béla Fogarasi, pozneje pa še Arnold Hauser, Károly Mannheim, René Spitz, Károly Tolnay, Lajos Fülep. Njihovih srečanj so se udeleževali tudi Géza Révész, Béla Bartók, Zoltán Kodály, Károly Polányi in Mihály Polányi. Številni med naštetimi so pozneje postali mednarodno znani umetniki in znanstveniki. (Karádi, Vezér 1980)

Z omenjenim krogom je tesno sodelovala tudi soproga Oszkárja Jászija, vsestranka slikarka in pesnica Anna Lesznai. Bila je ena redkih, ki se ni pridružila komunističnemu gibanju. V začetku 20. stoletja je izdala številne znane pravljice, ki jih je sama ilustrirala. Ob čudovitih ilustracijah in z njimi povezanim poetičnim svetom je bralec, torej otrok, korak za korakom dojemal svet kot čudež; pravljice so malemu bralcu preprosto omogočale spoznavanje mističnega v okolju. (Szabadi 1987, str. 89–95)

Druga vsestranska predstavница gibanja za reformo življenja na Madžarskem je bila matematičarka in filozofinja Valéria Dienes (1879–1978), izstopajoča osebnost v plesni umetnosti. Z omenjenim krogom je bila povezana le deloma. S pomočjo moža, odličnega matematika Pála Dienes, je navezala stik med krogom revije *Dvajseto stoletje* in madžarskim feminističnim gibanjem. Ob koncu zadnjega desetletja 19. stoletja je živela v Parizu, kjer je bila Bergsonova študentka in in privrženka – njegova dela je prevajala v madžarščino. Na njen koncept plesne umetnosti sta močno vplivala velika plesalka in plesna inovatorka s preloma stoletij Isadora Duncan in njen brat Raymond Duncan. Pozneje se je pridružila njegovi komuni v Nici. Po vrnitvi na Madžarsko je ples poučevala v reformno naravnani šoli Lászla Domokosa. V drugi polovici dvajsetih let je bila koreografinja številnih uspešnih plesnih misterijev in parabol. (Borus 1978)

2 Bárczyjeva življenjska reforma in reformska pedagogika v Budimpešti

Prizadevanja za reformo življenja in reformne ideje v pedagogiki so se začela povezovati v emancipacijskem prizadevanju osnovnošolskih učiteljev, ki so postajali vedno močnejša poklicna skupina, pa tudi v državnopolitičnih reformah Istvána Bárczyja. Bárczy, liberalni župan, je Budimpešto vodil v letih 1906 do 1918. V tem desetletju, ki ga lahko imenujemo tudi Bárczyjevo obdobje, se je Budimpešta razvila v svetovno mesto. Večina stavb »gradbenega župana« – šole, upravne stavbe, hiše z najemnimi stanovanji – stoji še danes. V tem obdobju so se izoblikovali mestna uprava, javni promet, razsvetljava in komunalni sistem. V okviru socialnega in kulturnopolitičnega programa se je začela graditev številnih manjših stanovanj in šol. Narejeni so bili pomembni koraki za razširjanje izobraževanja odraslih in pod vodstvom Ervina Szabója se

je po letu 1910 razvila moderna mreža javnih knjižnic. Velika akcija gradnje šol je bila po letu 1909 pomemben del Bárczyjevega kulturnopolitičnega programa, v okviru katerega je bilo v treh letih zgrajenih 36 novih šol, številne pa so bile prenovljene. V tistem času je bilo v Budimpešti zgrajenih 55 šol oziroma 967 novih šolskih razredov. K šolam so sodila tudi uslužbenska stanovanja. Poleg tega se je pozornost namenjala tudi ogrevanju, oblikovanju šolskih dvorišč in strešnih teras ter ureditvi šolskih razredov. Leta 1913 je bil izdan študijski načrt budimpeštanskih šol in nastale so delavnice, kjer so pripravljali učna sredstva. Izid teh akcij je bil, da se je bistveno izboljšala oprema šol v glavnem mestu.

Revija *Narodno izobraževanje*, ki je bila ustanovljena leta 1906 ob podpori župana, je bila najpomembnejše središče sodelovanja. Ta kakovostna revija je izhajala do leta 1918 (po letu 1912 pod naslovom *Novo življenje /Új Élet/*). Bila je forum pedagogov glavnega mesta, poleg tega pa je objavljala tudi besedila s področja kulturne politike in šolske reforme Bárczyjevega programa. V njej so objavljali predstavniki madžarske pedologije in eksperimentalne psihologije, pa tudi predstavniki različnih smeri življenjske reforme, od anarhistov, sindikalistov in tolstojevcev (Ervin Szabó, Jenő Schmidt, Ervin Batthyányi) pa vse do številnih začetnikov madžarske secesije. V prvem obdobju revije so na njeno vsebino pomembno vplivale tudi vodilne osebnosti umetniške kolonije v Gödöllőju.

Predstavniki različnih iniciativ so lahko na straneh revije izrazili svoja stališča o novi urbani kulturi, novih konceptih modernizacije mesta, novih nalogah izobraževanja in šole, podobi novega človeka in nove družbe, spremenjenem odnosu med moškim in žensko, novi morali in vzgoji, otroški umetnosti, pomenu vrnitve k ljudski umetnosti kot naravnemu življenjskemu načinu, »tretji poti« v prenovi madžarske kulture in družbe. (Németh 2004, str. 23)

Drugo duhovno središče sodelovanja zagovornikov različnih smeri prizadevanja za reformo življenja in reformske pedagogike v Budimpešti je bil (do leta 1918) pedagoški seminar. Ustanovil (1912) in vodil ga je Ödön Wesszely (Németh 1990, str. 13–14; Mann, Hunyady, Lakatos 1997) in je bil namenjen nadaljnjemu izobraževanju učiteljev glavnega mesta.

3 Poglavje iz dediščine reformske pedagogike na Madžarskem

V razvoju reformske pedagogike in eksperimentalne pedagogike oziroma raziskovanju otroka na Madžarskem so imeli pomembno vlogo osnovnošolski učitelji in učitelji na učiteljskih. V poklicni vednosti modernega osnovnošolskega učitelja je imela reformskopedagoška semantika zelo pomembno vlogo. Kritika herbartizma in preboj eksperimentalne pedagogike sta reformskopedagoški koncept v pedagoškem znanju osnovnošolskega učitelja legitimirala kot moderen. Ta semantika je prinesla nove čudežne besede. Otrokova narava je postala regulativni princip in temelj profesionalne etike. Pedagoški odnos kot socialna kategorija naj bi omogočil uresničitev otrokove pravice do spontanega razvoja. (Prim. Tenorth 1992, str. 369–370)

Ta poklicna skupina je postajala v tem času na Madžarskem vedno bolj vplivna. V ospredju njenega zanimanja je bila recepcija modernih psihološko-pedagoških gibanj, ki so bila na vrhuncu ob prelomu stoletij. László Nagy (1857–1931), učitelj na državnem učiteljskišću v Budimpešti, in njegovi sodelavci so leta 1906 ustanovili Madžarsko društvo za raziskovanje otroka. Njihov namen je bil (podobno kot pri predstavnikih tega gibanja v tujini) uveljavljati moderna pedagoško-psihološka prizadevanja in utemeljiti pedagogiko na eksperimentalnih in empiričnih temeljih. Da bi širili pedocentrični pedagoški nazor, so organizirali seminarje za učitelje, poleg tega pa so izdajali knjige in revije. Od leta 1907 je pod uredniškim vodstvom Lászla Nagyja izhajal neodvisni društveni časnik z naslovom *Otrok* (A gyermek). Nova središča za raziskovanje otroka so nastajala tudi zunaj glavnega mesta (Köte 1987).

Na podlagi Nagyjeve teorije otrokovega razvoja je leta 1914 Pedološko društvo ustanovilo šolo z imenom *Nova šola*, ki jo je vodila Domokos Lászlóné in je bila namenjena fantom in dekletom, starim od 6 do 14 let. Šola je poskušala v prvih štirih razredih zagotoviti osnovno izobrazbo, v naslednjih štirih letih pa naj bi vsi otroci končali nižjo stopnjo srednje šole. Tistim, ki so želi nadaljevati šolanje v obrtni ali umetniški šoli, je zagotovila zaokroženo izobrazbo. Ta reformna šola je delovala v Budimpešti do leta 1949, ko jo je zaprl komunistični režim.

Mednarodnega pomena je bila tudi druga najbolj znana madžarska reformna šola, ki jo je ustanovila Márta Müller. Imenovala se je *Družinska šola* (Családi Iskola) in je delovala med letoma 1915 do 1943. Njen teoretski koncept in praksa sta povezana z mednarodnim prizadevanjem reformske pedagogike v dvajsetih letih. Ustanoviteljica šole je v začetku stoletja dlje časa živela v Belgiji, kjer se je seznanila s pomembnejšimi zgodnjimi reformskopedagoškimi prizadevanji. Najprepoznavnejši je v njenem konceptu vpliv najpomembnejšega belgijskega reformskega pedagoga, Ovida Decrolyja.

Sorazmerno hitro so pozornost madžarskih pedagogov pritegnile tudi zamisli Marije Montessori. Prvi vrtec Montessori so že leta 1912 v svojem samostanu ustanovile pripadnice frančiškanskega reda. Nekatere italijanske pripadnice reda so se izšolale v Rimu pri Marii Montessori in si pridobile diplomu. Ena od njih je nato o metodi Montessori predavala madžarskim redovnicam. Najbolj znana osebnost madžarske pedagogike Montessori je bila Erzsébet Burchardt-Bélavári (1897–1987), ki je med letoma 1924 in 1944 vodila vrtec Montessori, med letoma 1928 do 1941 pa tudi šolo. Od leta 1930 je tukaj izvajala seminarje ter praktično naravnana predavanja za vzgojiteljice, učitelje in starše, predavala pa je tudi v učiteljskišću za otroške vzgojiteljice v Budimpešti.

Med privrženci Rudolfa Steinerja na Madžarskem je treba omeniti dr. Marijo Göllner, ki je antropozofijo spoznavala osebno kot Steinerjeva učenka in je bila od leta 1924 članica *Goetheanuma* v Dornachu. Leta 1926 je ustanovila prvo antropozofsko skupino na Madžarskem, tega leta pa je odprla tudi dvojezično (madžarsko-nemško) Waldorfsko šolo, ki je v Budimpešti delovala do leta 1933.

3.1 *Konservativna reforma madžarskega šolstva in reformska pedagogika*

Nove pobude reformske pedagogike so se uveljavljale v novem obdobju gospodarskega, družbenega in političnega razvoja Madžarske, ki se začena z letom 1920 in je determinirano predvsem s posledicami prihoda miru in izgubljene vojne. Trianonska pogodba iz leta 1920 je pretresla vse družbene sloje na Madžarskem. Močno prizadevanje za razvoj šolstva v času Bethlenove konsolidacije po letu 1921 je bilo zato razumljeno kot strateško pomembna naloga. V ozadju te kulturne politike je bil koncept tako imenovane »kulturne nadmoči« – ideolog tega koncepta je bil Kuno Klebelsberg (1875–1932), vidni politik, ki je bil takrat minister za kulturo. Velik poudarek je dal neonacionalizmu, krščansko nacionalni ideologiji z novo vsebino, ki naj bi prispevala k oblikovanju visokokvalificirane »elitne inteligence« (prežete z nacionalnimi in revizionističnimi občutki) – vse to naj bi vplivalo na splošno zvišanje kulturne ravni ljudstva.

Da bi to uresničil, je Klebelsberg v tem obdobju organiziral enoten institucionalni sistem v celotni državi: akademija je dobila državno podporo, muzeji in arhivi so se organizacijsko združili in poenotili, nadaljevalo se je ustanavljanje univerz (Debrecen, Szeged, Pecs), ki se je začelo že leta 1910, pospešila se je gradnja njihovih inštitutov. Med letoma 1924 in 1926 se je lotil tudi modernizacije srednjih šol, poleg tega pa je bilo zgrajeno večje število osnovnih šol. (Ladányi 1999, str. 51)

Vzporedno s tem dogajanjem je v dvajsetih letih stekla tudi reforma izobraževanja učiteljev: okrepil se je položaj petletnih učiteljišč, meščanske šole pa so bile po letu 1927 priznane kot srednje šole. V Szeged pa je bila predstavljena visoka šola, ki je dobila ime *Visoka šola za meščanskošolske učitelje*. Zakonodajaja je od leta 1924 predpisovala, da morajo imeti vse univerze na Madžarskem na filoloških fakultetah ustanovljene inštitute za izobraževanje učiteljev, ki naj bi gimnazijskim učiteljem omogočili, da si ob njihovem univerzitetnem študiju pridobijo tudi znanje za poučevanje, in to v okviru organiziranega študijskega programa.

V dvajsetih letih je pedagogika tudi na Madžarskem (pod močnim nemškim vplivom) zelo napredovala in v veliki meri postala univerzitetna znanstvena disciplina. (Stiehweh 1994; Tenorth-Horn 2001; Horn 2003; Németh 2002, str. 372–374) Za vse univerze je bil značilen šolskopedagoški pristop, ki je izpostavljal prakso. To je bilo povezano s široko reformo izobraževanja učiteljev, ki je izpostavljala krepitev učiteljevih spretnosti in sposobnosti. V tem širokem reformnem dogajanju in notranji šolski reformi so imeli didaktičnometodični elementi reformske pedagogike pomembno vlogo.

3.2 *Značilni modeli v institucionalizaciji reformske pedagogike*

V institucionalizaciji reformske pedagogike na madžarskih univerzah je mogoče razlikovati tri značilne modele.²

² O tem piše podrobno Németh 2004.

Prva usmeritev, razvoj univerzitetne pedagogike v duhu eksperimentalne pedagogike po prelomu stoletij, se je najbolj konsekventno uveljavila na univerzi v Pecu. K inštitutu, ki ga je leta 1923 ustanovil tamkajšnji profesor pedagogike Ödön Weszely (1873–1935), je sodila tudi strokovna knjižnica z 2000 enotami, pedagoški raziskovalni laboratorij in muzej. Njegovo duhovnoznanstveno in kulturnopedagoško naravnano delo iz dvajsetih let pomeni svojevrstno povezavo, prehod med poznim herbartizmom in kulturnopedagoškim trendom tridesetih let. (Németh 1990)

Za drugo usmeritev je značilna recepcija reformske pedagogike v duhu Rousseaujevega inštituta v Ženevi – prisotna je bila na univerzi v Budimpešti. Tukajšnji največji dosežek v dvajsetih letih je bil, da se je (ob vedno večji uveljavljenosti duhoslovnega koncepta) v študiju pedagogike na univerzah uveljavil tudi koncept, ki je reformskopedagoške poglede izpeljeval iz otroške psihologije. Otroško psihologijo je redno predaval profesor filozofije Gyula Kornis, obenem pa je leta 1923 postal privatni docent za otroško psihologijo (pedologijo) Cecil Bognár (1883–1967), pozneje profesor pedagogike na univerzi v Pecu in Szegedu. Elemér Kenyeres (1891–1933), eden najpomembnejših predstavnikov reformske pedagogike na Madžarskem, mu je sledil leta 1930. Skupaj z Weszelyjem je v akademskih krogih zagovarjal koncept »v prakso orientiranega ljudskošolskega učitelja«. Od leta 1926 je imel štipendijo za študij v Ženevi. Njegovo poznanstvo s pomembnimi predstavniki Rousseaujevega inštituta v Ženevi je pomembno vplivalo na njegovo poznejšo akademsko dejavnost. Na njegovo pobudo se je konec dvajsetih let na Madžarskem uveljavil Piaget. (Németh 1993)

Tretja usmeritev, recepcija francoskih psiholoških smeri in reformske pedagogike v službi reforme izobraževanja učiteljev, izvira z univerze v Szegedu. Tukaj je bil (kot smo že omenili) razvit koncept prestrukturiranja izobraževanja učiteljev za meščanske šole. Skupaj z visoko šolo, ki se je iz Budimpešte preselila v Szeged, je bila tukaj ustanovljena prva stolica za pedagoško psihologijo na Madžarskem. Njen nosilec je bil Hildebrandt Várkonyi (1888–1952), ki je malo pred tem kot štipendist dopolnil svojo izobrazbo s študijem na Sorboni v Parizu. V svojih predavanjih je največ pozornosti namenil najnovejšim psihološkim tokovom obdobja (Piaget, Janet, Freud, Jung, Adler) in prizadevanjem reformske pedagogike. Za njegovo raziskovalno delo je značilna močna naslonitev na pedagoško psihologijo. Na inštitutu, ki ga je vodil, in v raziskovalnem laboratoriju so delali številni njegovi nadarjeni učenci. Z njegovo podporo je njegova študentka Erzsébet Dolch vodila eno od reformnih šol, »vrtno šolo« (Kerti Iskola) v Szegedu. Druga Várkonyjeva študentka, Erzsébet Baranyai, je bila prva privatna docentka za pedagogiko na Madžarskem – tudi ona je bila priznana strokovnjakinja za pedagoško psihologijo in reformsko pedagogiko. (Pukánszky 2002)

Pri širjenju reformskopedagoških prizadevanj v šolski praksi je imela pomembno vlogo tudi vadnica Visoke pedagoške šole v Szegedu, ki je bila povezana z univerzo. Študentje, ki so v tej šoli opravljali hospitacije in učne nastope, si niso pridobili samo splošnoteoretičnih načel reformske pedagogike,

temveč so lahko njeno duhovno usmeritev neposredno doživeli tudi v praksi. Visoka pedagoška šola je pritegnila študente iz vse države in tako se je širil vpliv novih pedagoških idej po vsej Madžarski. Metodичne novosti učiteljev, ki so vodili praktično delo, je objavljala revija *Delovna šola* (Cselekvés iskolája), šola pa je izdajala tudi strokovno zbirko knjig. Vse to je veliko prispevalo k zvišanju metodološke kulture med širokimi učiteljskimi krogi na Madžarskem. (Pukánszky 2002, str. 117–120)

4 Sklep

Razvojna dinamika, ki smo jo v prispevku predstavljali doslej, je ostala prisotna tudi še v kratkem demokratičnem prehodnem obdobju (1945–1949) po drugi svetovni vojni. Posebna pedagoška prizadevanja prejšnjih obdobj so živela naprej in nekatera so se celo okrepila: tradicionalne krščanske smeri, duhoslovna pedagogika, ki je prevladovala na univerzah, nacionalna vzgoja, pedagoška prizadevanja narodnih pisateljev in narodnega gibanja, različne smeri reformske pedagogike. V letih po drugi svetovni vojni se je vedno bolj uveljavljal koncept reformske pedagogike in raziskovanja otroka; pedagoški pristop, ki postavlja v ospredje posebnosti otrokovih razvojnih stopenj in otrokovo samoaktivnost. Zelo se je zvečala priljubljenost francoske in ameriške empirične pedagogike. Tudi v času razvoja šolske reforme in prenove znanstvene utemeljenosti pedagogike je prihajal v ospredje demokratični razmislek, ki je upošteval otroka ter poudarjal družbeno pravičnost, solidarnost in enakost možnosti. Zdi se, da nova madžarska demokracija nadaljuje najboljšo tradicijo madžarske univerzitetne pedagoške znanosti in reformske pedagogike.

Po podržavljenju šol (1947) se je uresničevanje komunističnega učnega modela in marksistične pedagogike uveljavljalo z vedno bolj grobimi sredstvi pritiska državne politike. Tudi Madžarska je dobila enotno državno šolo, enotno komunistično vzgojo in mladinsko organizacijo, ki je celoten madžarski šolski sistem postavila v službo razvoja socializma. Tako se je uresničila diktatorska šola totalitarne države, ki je temeljila na enotnosti socialistično-komunistične ideologije in iz nje izpeljanih vzgojnih ciljih ter na izobraževalnem aparatu, ki ga je prežemala učna snov, polna leninizma in marksizma, ter obvezen materializem in ateizem. V razmerah vedno večje državne diktature in vedno bolj monolitne družbe so se vse bolj izgubljali poklicna avtonomija, kritični duh in znanstvena objektivnost. (Golnhofer 2004)

Literatura

- Borus, R. (1978). *A nagy század tanúi*. Budapest: RTV Minerva.
- Burchard, E. (1987). *Visszaemlékezésem Montessori rendszerű magánóvodámra és »magán« népiskolámra*. *Pedagógiai Szemle*, št. 12, str. 1187–1207.

- Depaepe, M. (1993). *Zum Wohl des Kindes? Pädologie, pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik in Europa und in den USA, 1890–1940*. Weinheim: Deutscher Studien Verlag.
- Gellér, K., Keserű, K. (1994). *A gödöllői művésztelep*. Budapest: Cégér.
- Gergely, A. (2003). *Magyarország története a 19. században*. Budapest: Osiris.
- Golnhofer, E. (2004). *Hazai pedagógiai nézetek, 1945–1949*. Pécs: Iskolakultúra.
- Hanák, T. (1993). *Elfelejtett reneszánsz*. Budapest: Göncöl.
- Horn, K. P. (2003). *Erziehungswissenschaft in Deutschland im 20. Jahrhundert*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt.
- Jászi, O. (1910). *Bevezető: Huszadik Század (10) 1910 1. 2.*
- Karádi, É., Vezér, E. (1980). *A vasárnapi kör története*. V: Karádi, É., Vezér, E. (ur.), *A Vasárnapi Kör*. Budapest: Gondolat, str. 7–23.
- Kosztolányi, D. (1977). *Egy ég alatt*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Köte, S. (1983). *Egy útmutató pedagógus*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Krabbe, W. (2001). *Die Lebesreformbewegung*. V: Buchholz, K. et al. (Hrsg.), *Die Lebensreform. Entwürfe zur Neugestaltung von Leben*. Band 1. Darmstadt: Häusser Verlag, str. 25–30.
- Ladányi, A. (1999). *Magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lukács, J. (1999). *Budapest 1900. A város és kultúrája*. Budapest: Európa.
- Mann, M., Hunyady, Z., Lakatos, Z. (1997). *A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium története*. Budapest: FPI.
- Németh, A. (Hrsg.) (2002). *Reformpedagógia-történeti tanulmányok*. Budapest: Osiris.
- Németh, A. (2002). *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete*. Budapest: Osiris.
- Németh, A. (2004). *Fejezetek a magyar egyetemi neveléstudomány és a reformpedagógia ambivalens kapcsolatából*. V: Németh, A. (ur.), *A szellemtudományi pedagógia magyar recepciója*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Németh A. (1990). *Weszely Ödön*. Budapest: OPKM.
- Németh, A., Pukánszky, B. (1999). *Magyar reformpedagógiai törekvések a XX. század első felében*. *Magyar Pedagógia*, 99, str. 245–262.
- Pukánszky B. (2002). *Reformpedagógia Szegeden a két világháború között*. V: Németh, A. (ur.), *Reformpedagógia-történeti tanulmányok*. Budapest: Osiris, str. 101–120.
- Skiera, E. (2006). *Über den Zusammenhang von Lebensreform und Reformpädagogik*. V: Skiera, E., Németh, A., Mikonya, G. (ur.), *Reformpädagogik und Lebensreform in Mitteleuropa*. Budapest: Gondolat.
- Stichweh, R. (1994). *Wissenschaft, Universität, Professionen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Szabadi, J. (1987). *Lesznai Anna, a festő és az iparművész*. V: Gergely, T. (ur.), *Lesznai Képeskönyv*. Budapest: Corvina.
- Szabó, E. (1977). *Levelezés*. Budapest: Magvető.
- Tenorth, H. E. (1992). *Verbesserung des Argumentierens in der Pädagogik durch Argumentationsanalysen*. V: Paschen, H. – Wigger, L. (ur.), *Pädagogisches Argumentieren*. Weinheim: Deutscher Studien Verlag, str. 357–375.

- Tenorth, H. E., Horn, K. P. (2001). Erziehungswissenschaft in Deutschland in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. V: Horn, K. P., Németh, A., Pukánszky, B., Tenorth, H. E. (ur.), Erziehungswissenschaft in Mitteleuropa. Aufklärerische Traditionen – deutscher Einfluß – nationale Eigenständigkeit. Budapest: Osiris, str. 176–191.
- Vámosi Nagy, I. (1993). A kissvábhegyi Waldorf-iskola 1926–1933. I. Országépítà, N. 2.
- Vekerdy, T. (1992). Álmod és lidércek. Budapest: T-Twins.
- Wolbert, K. (2001). Die Lebensreform. Anträge zur Debatte. V: Buchholz, K. et al. (ur.), Die Lebensreform. Entwürfe zur Neugestaltung von Leben. Band 1. Darmstadt: Häusser Verlag, str. 13–24.

Prevedel: dr. Edvard Protner

NÉMETH András, Ph.D.

LIFE REFORM, PEDAGOGICAL REFORM EFFORTS AND REFORM PEDAGOGY IN HUNGARY UP UNTIL 1945

Abstract: At the transition from the 19th to the 20th century, pedagogical reform efforts to establish a new school culture also appeared in Hungary. In these efforts, an increasingly important role was assumed by primary school teachers and teachers at teachers' training colleges. On one hand, they were stimulated by the optimistic atmosphere of the modern social and technical development, and the related general belief in progress. On the other hand, this was a period of serious criticism of the old school, drawing its reform rhetoric from the crisis of the contemporary one, which led to the formation of new, frequently extreme efforts to reform life. These (often Utopian) initiatives were first realised within the circle of personal acquaintances, friendships, informal groups and communes, but later they obtained an increasingly institutionalised form, involving wider social groups and associations in its efforts for reform life, and joined the different philosophical and art movements of radical Hungarian intellectuals. The article analyses and systematises the most important development trends of connecting the efforts to reform life and the major school reform efforts at the beginning of the 20th century, and describes the development of reform pedagogy up until WWII. In connection with this, we also present the role of experimental and reform pedagogy in the process of establishing university pedagogy as an academic scientific discipline in Hungary in that period.

Keywords: life reform, reform pedagogy, experimental pedagogy, child research, university pedagogy, training of teachers.